

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК [373.2+373.3]:37.013 «18/19»

Є. Б. Антипін

Київський університет імені Бориса Грінченка

НАСТУПНІСТЬ У ВИХОВАННІ Й НАВЧАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена висвітленню проблеми становлення та розвитку ідей наступності у вихованні й навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в педагогічній теорії і практиці українського шкільництва кінця ХІХ – на початку ХХ століття. Історико-педагогічний аналіз означеного феномену в цих хронологічних межах дав змогу вивчити сутність ідей наступності у вихованні, навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: підготовленість дитини дошкільного віку до навчання в школі; реформування початкової школи на ідеях дошкільного виховання; єдність організаційних форм, принципів, методів роботи дошкільних закладів та початкової школи; наступність змісту навчання й виховання дитини. Ці розвідки виявили нові факти, що характеризують поступ ідей наступності.

Ключові слова: наступність, розвиток, виховання, навчання, діти дошкільного віку, діти молодшого шкільного віку, дошкільний навчальний заклад, початкова школа.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві відбуваються реформаційні процеси, активно вони розвиваються в сфері освіти. Оновлення законодавчого поля освіти та пошуки шляхів організації навчання й виховання дітей на різних ступенях актуалізує увагу педагогів до зміцнення зв'язків між дошкільними закладами та початковою школою. Українською педагогічною думкою кінця ХІХ – початку ХХ століття випрацьовано продуктивні ідеї вдосконалення виховання й навчання дітей, підготовки їх до засвоєння знань у початковій школі, забезпечення для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку єдиних вимог до навчання й виховання. Ці проблеми не втратили своєї значущості для сучасної дошкільної та початкової освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Ця проблема є предметом пошуків багатьох науковців минулого та сьогодення. Зважаючи на різні бачення проблеми, що відрізняються підходами до вивчення цього явища (внутрішні та зовнішні чинники, характеристики компонентів наступності) вчені одностійні в думці про учасників реалізації проблеми наступності.

Мета статті – схарактеризувати розвиток ідей наступності у вихованні й навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в теорії і практиці кінця ХІХ - на початку ХХ століття.

Методи дослідження. Історико-генетичний аналіз джерел з метою реконструкції наступності як педагогічного явища; теоретичний аналіз педагогічної думки задля виокремлення й характеристики наступності.

Виклад основного матеріалу. Дослідники визначають дошкільні навчальні заклади та початкову школу як інституції, діяльність яких і визначає наступність дошкільної та початкової освіти. Орієнтуючись на це, можемо стверджувати, що ідея наступності починає своє існування з часу започаткування діяльності дошкільних навчальних закладів. Відомо, що на території України перший заклад для малих дітей було відкрито в 1839 році. Цей заклад відвідували діти від 2-х років. У ньому діти перебували на час роботи їх батьків, з 7-ї години ранку до 9-ї години вечора [3]. Ми відносимо такий заклад до дошкільних. Однак мета його роботи впливала не з навчання і виховання дітей (таке становлення проходило поступово), а фактично, – це був прихисток, що дозволяв зберегти життя та здоров'я дітей, доки батьки були зайняті на роботах. Відповідно, і наступності дошкільної та початкової освіти в цей час на території України не спостерігалось. Про актуалізацію проблеми наступності може свідчити відкриття дитячих садків з метою підготовки дітей до навчання в школі. Цей процес розпочався з 1858 року, коли було відкрито саме дошкільний навчальний заклад – приватний дитячий садок у Києві [2]. Загалом, кінець XIX століття в різних містах України характеризувався розвитком мережі приватних дитячих садків, які відкривалися заможними особами. Оскільки не було програм навчання й виховання, кожен такий навчальний заклад по-своєму реалізовував наступність [20]. Характерною для цього періоду була увага до наступності як необхідності узгодити розвиток дитини до моменту вступу до школи і забезпечити необхідний рівень готовності до навчальної діяльності молодшого школяра. Тобто наступність дошкільної та початкової освіти виявлялася в контексті готовності, а, точніше, подолання неготовності дітей до навчання в школі.

Функціонування приватних дитячих садків викликало значний інтерес до ідей дошкільного виховання в різноманітних педагогічних громадських товариств, що активно діяли на початку XX століття. Результатом зацікавленості представниками прогресивної інтелігенції освітою дітей стало відкриття цими товариствами безоплатних дитячих садків для найбільш вразливих верств населення. Це призвело до розширення мережі дошкільних навчальних закладів, а, відтак, до зміцнення зв'язків дитячого садку зі школою. Значний вплив на розвиток наступності в цей час мали ідеї та практична діяльність Наталі та Тимофія Лубенців [4]. Вони намагалися в своїй діяльності тісно пов'язати роботу дошкільних і початкових освітніх інституцій. Про це свідчить і проведене Наталею Дмитрівною анкетування вчителів початкових шкіл щодо їх роботи з вихованцями дитячих садків, і намагання узгодити погляди вихователів та вчителів на виховання та навчання дітей. Важливими були ідеї Тимофія Григоровича щодо зміцнення змістового компоненту наступності в роботі дитячих садків та початкової школи. У цей час наступність дошкільної та початкової освіти виявляється в узгодженні

діяльності дитячого садка та початкової школи. І якщо в попередній період діти були не готові до школи, то на початку ХХ століття школа була не готова до дітей, що виховувалися в дитячих садках. Відтак, можемо стверджувати, що це було однією з рушійних сил, які вимагали реформування початкової школи на засадах принципу наступності.

Суспільні потреби щодо підготовки дітей до навчання в школі, актуалізація ідей виховання дитини в дошкільному віці в педагогічній думці зумовили розвиток освітніх практик, що ґрунтувалися на наступності дошкільної та початкової освіти. Усе частіше у своїх працях науковці, розкриваючи власне бачення школи, звертають увагу на організацію роботи дитячих садків. Тимофій Григорович Лубенець у своїй ґрунтовній теоретичній праці «Педагогічні бесіди» писав, що для тогочасної школи необхідне існування дитячих садків. Педагог, який мав вагомий здобуток практичної роботи вчителем, стверджував, що досить часто педагогам необхідно витратити багато часу на те, щоб сформувати елементарні навички в дітей, які прийшли до школи. Дитячий садок, на його думку, вирішує цю проблему якнайкраще [7]. Педагоги і психологи вказують на важливість продовження тієї роботи, що проводиться з дітьми в дитячих садках, насамперед, трудового виховання дітей. Софія Русова в статті «Націоналізація дошкільного виховання» вказувала на те, що в майбутній трудовій школі, де дітям доведеться докладати своєї праці до будь-яких знань, у нагоді стане робота, яка проводилася з дітьми в садочку, бо плетіння, вирізування, малювання, ліпіння, наклеювання готує руку і думку дитини [13]. У статті «Психологія дитинства і ручна праця» професор Нечаєв зазначав, що в дитячих садках діти багато часу відводять творчим роботам, які доцільно відібрані для їх віку [9].

У роки національно-визвольних змагань в Україні означена проблема розглядалася на організаційно-педагогічному та теоретичному рівнях. З 1918 року дошкільна освіта була включена до загальної системи освіти держави. З цього часу було унормовано поняття «наступність дошкільної та початкової освіти» та проголошено принципом освіти.

Загалом, у 1917–1919 роках ідеї педагогів попередніх років знайшли своє відображення в роботі різних комісій у справах освіти. Ідеї побудови Єдиної школи в Україні ґрунтувалися на трудовому принципі та стали основоположними у виробленні стратегії побудови нової національної системи освіти. Це стало поштовхом для розвитку ідей наступності виховання і навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Зважаючи на важливість суспільного дошкільного виховання, педагоги доходять висновку про необхідність наступності дошкільного та шкільного періоду. У цей період з'являються перші спроби об'єднання дитячих садків і школи. На засіданні департаменту по позашкільній освіті (1918) на основі вивчення досвіду організації дитячих садків при «гімназіях і низчих

школах» (початкова школа – Євген Антипін) було прийнято рішення про подання Регламенту дитячих садків до середніх і низчих шкіл (початкова школа – Євген Антипін). Окрім того, змістово-організаційна наступність простежується в рішенні департаменту про проведення Регламенту по дошкільному вихованню через Шкільну раду [19]. Це визначає можливість узгодження організації роботи дитячого садка і школи. Означена ідея об'єднання двох освітніх інституцій знаходила відображення в теоретичних розвідках науковців того часу. Я. Чепіга в статті «"Трудова школа" П. П. Блонського, критичний нарис» позитивно оцінює й обґрунтовує ідею дитячого садка при школі [22]. Аналіз архівних джерел дозволяє зробити висновок про нерозробленість змісту як дошкільної, так і шкільної освіти на нових засадах, що, на нашу думку, було спричинено багатовекторністю процесу реформування національної системи освіти. Незважаючи на це, ідеї педагогів щодо комплексного підходу до організації навчання, навчання на засадах діяльнісного підходу, трудовий принцип організації навчання вказують на системне бачення науковцями проблеми освіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. С. Русова в праці «У дитячому садку» писала про необхідність такої організації першого року навчання, у якій дитина б могла розкрити свій розум і відчуття до сприйняття навколишнього світу в родині, дитячому садку, школі [14]. Вивчення поглядів Софії Русової, подані в працях «Дитячий сад на національній ґрунті» та «Ідейні підвалини школи», уможливили виокремити ключову ідею організації навчання й виховання дітей з урахуванням життя суспільства того регіону, де знаходиться освітня інституція. Педагог привертає увагу до проблеми відірваності школи й садка від соціально-культурного середовища місцевості з його колоритом, виробництвом, людьми [11; 12]. Суголосні ідеї мав і відомий педагог Степан Сірополко. У праці «Завдання нової школи» педагог розкриває такі принципи організації суспільного дошкільного виховання, як: сімейний принцип, за яким дитячий садок має стати для дитини як друга родина, що повинна сприяти саморозвиткові свободи, почуття й розуму дитини; принцип єдності з природою та своїм народом. Окремо педагог виділяє думку про те, що дитячий садок має бути «...у зв'язку зі слідуючим ступенем у системі загальної освіти – з новою початковою школою» [15].

Таким чином, бачимо, що наступність у вихованні й навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку отримала суттєвий розвиток у 1918–1919 роках. У поглядах педагогів того часу вона виражалася в пошуку єдиних організаційних форм, принципів і методів навчання й виховання дітей у дитячих садках і початкових школах.

Ідеї організації Єдиної трудової школи найбільшого розвою отримали в 20-х роках ХХ століття. Поступ радянської влади на території України характеризувався пошуком шляхів інтегрування надбань теорії та практики

попередніх років із новими соціально-політичними умовами [17; 18]. Аналіз архівних джерел розкриває шляхи здійснення цього завдання. Декрет Ради Народних Комісарів Української Робітничо-Селянської Республіки визначає Народний Комісаріат Освіти як орган, що займається справами виховання всіх дітей від дня народження до 18 років. Для цього Наркомос мав відкривати такі заклади: дитячі ясла (для дітей до 3 років); дитячі комуни й хати для дітей від 3 до 18 років; дитячі садки для дітей дошкільного віку; дитячі захистки для дітей робітників; дитячі майдани; літні шкільні колонії для дітей шкільного віку; дитячі клуби для дітей шкільного віку [17].

Питання наступності висвітлено й у пояснювальній записці до планів шкільної роботи першого року Єдиної Трудової Школи. Зазначено, що причини нерозвиненої мережі дитячих садків тимчасові плани роботи школи були розроблені з урахуванням елементів роботи дитячих садків [17]. У цьому документі простежуються ідеї педагогів попередніх років про важливість наближення діяльності дитячих садків до початкової школи. Така позиція теоретиків і практиків була актуальна й на етапі реформування системи освіти на засадах соціального виховання. У Кодексі законів про народну освіту Української Соціалістичної Радянської Республіки зазначалося, що при трудових школах (з дозволу відповідних органів Наркомосу) можуть бути організовані дошкільні групи, а також представлялася інституція, що об'єднувала в собі дітей дошкільного та молодшого шкільного віку – денний дитячий будинок для соціального виховання дітей від 4 до 15 років [5]. У педагогічній думці 20-х років ХХ століття спостерігаються тенденції розвитку ідей наступності в навчанні і вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Ідеї організації Дитячого будинку, який мав стати наступним щаблем розвитку трудової школи, організованої на засадах соціального виховання, знайшли своє найяскравіше втілення в працях таких педагогів, як Яків Чепіга та Антон Макаренко. Цікавим видається той факт, що обидва педагоги у своїх працях звертали увагу на зв'язок соціального виховання із сім'єю, хоча мали різні погляди на цю проблему. Антон Семенович дотримувався позиції, що соціальне виховання має бути основою всіх педагогічних впливів, а отже сім'я повинна підпорядковуватися законам соціального виховання. Яків Феофанович, у свою чергу, звертався до тієї позиції, що школа має організовуватись на тих самих принципах, що й сім'я [8; 21]. Яків Чепіга в працях цього періоду звертався до проблеми наступності у вихованні й навчанні дітей дошкільного віку достатньо часто. Так, у 20-х роках ХХ століття він вказував на те, що дитячий садок теж потребує змін. Визнаючи нероздільність дошкільного та шкільного віку та пропагуючи єдність виховання й освіти з позицій цілісності природи дитини, педагог указував на важливість гармонійної співпраці дитячого садка та школи з метою формування майбутньої особистості й підготовки до праці [21].

Таким чином, наступність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в 20-х роках ХХ століття знайшла своє відображення в єдності змісту процесу формування особистості, здатної до праці в суспільстві і для суспільства. Це стало логічним продовженням ідей теоретиків і практиків освітньої ниви попередніх етапів розвитку суспільства з посиленням соціально-ідеологічної домінанти.

Соціально-економічні трансформації, що відбувалися в УСРР на початку 30-х років ХХ століття відобразилися й у вирішенні проблеми наступності в навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Аналіз педагогічної думки привертає увагу до того явища, яке ми можемо назвати поверненням до попередніх ідей наступності [1]. У працях педагогів того часу знаходимо завдання, що висувуються до роботи дошкільних закладів. Так, у статті Н. Морозової «Завдання роботи з дошкільниками влітку» автор пише, що роботу дитячого садка треба підлаштовувати до виробничих потужностей регіону. Т. Гарбуз у статті «Про навчання грамоти в дошкільних установах» стверджує, що з дитячого садочка треба починати вчити з дітьми літери, звуки, письмо. Аналіз цих завдань вказує на спрямування педагогічних зусиль до проблеми підготовки дитини до навчання в школі [10; 16]. Така позиція, на нашу думку, не дозволяє визначати розвиток ідей наступності, адже за характером взаємодії двох перших ланок системи освіти повертається до витоків існування означеної проблеми.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що наступність у вихованні й навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в історико-педагогічному контексті кінця ХІХ – початку ХХ століття пройшла певні етапи свого розвитку. З кінця ХІХ століття до 30-х років ХХ століття наступність розглядалась як: підготовленість дитини до навчання в школі; реформування початкової школи на ідеях дошкільного виховання; організаційні форми, принципи, методи роботи освітніх установ; єдиний зміст навчання й виховання дитини. На сучасному етапі розвитку освіти маємо звертати увагу на досягнення вітчизняної науки. Український педагог Тимофій Григорович Лубенець писав: «Багатий і різноманітний досвід минулого вказує будівникам нової школи той шлях і ті способи, за допомогою яких треба думати...» [6]. Виявлені нові факти розширюють царину історії педагогіки щодо розвитку ідей наступності в педагогічній думці та практиці українського шкільництва. На цьому тлі значний науковий і практичний інтерес становить подальше дослідження сутності та шляхів реалізації наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендрихівська А. 15 років дошкільного виховання на Україні / А. Гендрихівська // За комуністичне виховання дошкільника. – 1932. – № 10.
2. Січкара А. Актуалізація ідей діяльнісного підходу в умовах становлення суспільного дошкільного виховання в Україні (1871-1907) / А. Січкара // Рідна школа. – 2015. – № 5–6 (травень-червень). – С. 76–80.

3. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Ред. В. Кубійович ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. – Л. Т. 2 : Перевидання в Україні. – Львів, 1993. – С. 405–800. Енциклопедія українознавства: Словникова частина. – Париж – Нью-Йорк : Молоде життя, 1957. – Т. 2. – С. 405–800. Репринтне відтворення видання 1955–1984 років.
4. Антипін Є. Б. Ідеї наступності в педагогічній спадщині Наталі та Тимофія Лубенців / Є. Б. Антипін / Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н.С. (гол. ред.) та ін.]. - Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – Випуск 6. – Частина 1. – С. 309–313.
5. Кодекс законов о народном просвещении У.С.С.Р. Утвержденный В.У.Ц.И.К. 2 ноября 1922 г. на основании постановления 3 сессии 6 созыва ВУЦИК от 16 октября 1922 г. – Харьков : Народный комиссариат просвещения УССР, 1922. – 767 с.
6. Лубенец Т. К вопросу о школе для взрослых / Т. Лубенец // Известия. – 1919. – № 23. – С. 5.
7. Лубенец Т. Педагогические беседы / Т. Лубенца. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – СПб. : Изд. книжного магазина П. В. Луковникова, 1913 (Книгопечатня Шмидт). – 578 с.
8. Макаренко А. С. Воспитание в семье и школе / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. / Акад. пед. наук СССР ; сост.: М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – С. 287–314.
9. Нечаев Психология детства и ручной труд / Нечаев // Трудовое воспитание. – 1914. – № 2.
10. Морозова Н. Завдання роботи з дошкільниками влітку / Н. Морозова // За комуністичне виховання дошкільника. – 1931. – № 1.
11. Русова С. Дитячий сад на національному ґрунті / С. Русова // Світло. – 1910. – № 3. – С. 44–54.
12. Русова С. Ідейні підвалини школи / С. Русова // Світло. – Кн. 5. – 1913. – С. 33–39.
13. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання / С. Русова // Світло. – Кн. 5. – 1913. – С. 20.
14. Русова С. У дитячому садку / С. Русова. – Полтава, 1919. – 20 с.
15. Сірополко С. Завдання нової школи / С. Сірополко. – Нова Ушиця на Поділлі, 1919. – 20 с.
16. Гарбуз Т. Про навчання грамоти в дошкільних установах / Т. Гарбуз // За комуністичне виховання дошкільника. – 1931. – № 8.
17. ЦДАВОУ Ф. 166 Оп. 1 Справа 160 Арк. 120.
18. ЦДАВОУ Фонд 166 Оп. 1 Справа 161 Арк. 2-13.
19. ЦДАВОУ Фонд 2581 Опис 1 Справа 156 Арк. 7, 11, 12.
20. ЦДІАК Фонд 707 Опис 262 Справа 3, Распределение занятий в детском саду госпожи Безменовой для детей от 5 до 7 лет. – 1883 р.
21. Чепіга Я. Азбука трудового виховання й освіти: основи орг. труд. школи з методологією почат. навчання : підруч. для працівників різн. установ соціал. виховання, студ. ін-тів нар. освіти і учнів пед. шк. / Я. Чепіга. – К. : Держ. вид-во, 1922. – 146 с.
22. Чепіга Я. «Трудова школа» П. П. Блонського, критичний нарис / Я. Чепіга // Вільна українська школа. – 1918-19 рр. – № 10.

РЕЗЮМЕ

Антипін Е. Б. Преемственность в воспитании и обучении детей дошкольного и младшего школьного возраста в историко-педагогическом контексте конца XIX – начала XX столетия.

Статья освещает проблему становления и развития идей преемственности в воспитании и обучении детей дошкольного и младшего школьного возраста в

теории и практике конца XIX – начала XX столетия. Историко-педагогический анализ представленного феномена в заданных хронологических границах предоставил возможность изучить сущность идей преемственности в воспитании и обучении детей дошкольного и младшего школьного возраста: готовность ребенка дошкольного возраста к обучению в школе; реформирование начальной школы на идеях дошкольного воспитания; единство организационных форм, принципов, методов работы дошкольных учреждений и начальной школы; преемственность содержания обучения и воспитания ребенка. Данные разведки представили новые факты, которые характеризуют развитие идей преемственности.

Ключевые слова: *преемственность, развитие, воспитание, обучение, дети дошкольного возраста, дети младшего школьного возраста, дошкольное учебное заведение, начальная школа.*

SUMMARY

Antypin Y. Continuity in upbringing and education of preschool and primary school age children in the historical and pedagogical context of end of the XIX – early XX century.

The article is devoted to the problems of development of ideas of continuity in the upbringing and education of preschool and primary school age children in the theory and practice of the late XIX – early XX century. Continuity as a phenomenon that characterizes the internal organic connection of universal, physical and spiritual development of the preschool and primary school age children, internal training during the transition from one stage of identity formation to another is considered.

The purpose of the article is to describe the development of ideas of continuity in the upbringing and education of preschool and primary school age children in the theory and practice of the late XIX – early XX century.

The following research methods are used in the study: the method of genetic analysis of historical sources for reconstruction of continuity as pedagogical phenomenon; theoretical analysis of educational thought to isolation characteristics and continuity. The article analyzes the views of prominent scientists of late XIX – early XX century, namely Nataliia Lubenets, Timothy Lubenets, Sofia Rusova, Stepan Siropolko, Jakiv Chipiga, Anton Makarenko, Antonina Hendryhivska. To study the peculiarities of practical realization of the ideas of continuity in the upbringing and education of preschool and primary school age children, in the indicated chronological limits, archival documents of definite period are studied, which are situated in the Central State Historical Archives of Kyiv and the Central State Archives of higher authorities and government of Ukraine.

Historical and pedagogical analysis of the definition of the phenomenon in these chronological limits allowed to explore the essence of ideas of continuity in the upbringing and education of preschool and primary school age children: school age child readiness for school; reforming primary school on the idea of pre-school education; unity of organizational forms, principles, methods of pre-schools and primary schools; continuity of the content of training and education of the child.

Detection of new facts expand the realm of history of education for the development of ideas of continuity in educational thought and practice of Ukrainian education. Against this background of considerable scientific and practical interest is the further study of the nature and ways of realization of continuity in labor education of children of preschool and primary school age.

Key words: *continuity, development, upbringing, education, preschool children, primary school children, kindergarten, primary school.*